

УДК 005.35:33

Лещик І.Б.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту і природокористування
Тернопільського національного економічного університету***Пиріг Г.І.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрного менеджменту і природокористування
Тернопільського національного економічного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ»

THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF «CORPORATE GOVERNANCE»

АНОТАЦІЯ

У статті міститься огляд основних підходів вітчизняних і зарубіжних авторів до сутності поняття «корпоративне управління» у сучасній науці. Здійснено порівняння категорій «корпоративне управління», «корпоративний менеджмент». Визначено характерологічні ознаки, фактори та принципи забезпечення корпоративного управління. Досліджено суть і економічну природу корпорації, а також структурні елементи корпоративного управління.

Ключові слова: корпоративне управління, корпоративний менеджмент, корпорація, принципи корпоративного управління.

АННОТАЦИЯ

В статье содержится обзор основных подходов отечественных и зарубежных авторов к сущности понятия «корпоративное управление» в современной науке. Проведено сравнение категорий «корпоративное управление», «корпоративный менеджмент». Определены характерологические признаки, факторы и принципы обеспечения корпоративного управления. Исследованы суть и экономическая природа корпорации, а также структурные элементы корпоративного управления.

Ключевые слова: корпоративное управление, корпоративный менеджмент, корпорация, принципы корпоративного управления.

ANNOTATION

This paper provides an overview of the main approaches of domestic and foreign authors to the essence of the concept of «corporate governance» in modern science. Comparison of categories «corporate governance», «corporate management». Determined characterological features, factors and principles of corporate governance. The essence and nature of economic corporations and structural elements of corporate governance.

Keywords: corporate governance, corporate management, corporation, corporate governance principles.

Постановка проблеми. Світовий досвід розвинутих країн переконливо доводить як ефективність, так і неминучу закономірність розвитку корпоративного управління як невід'ємну частину сучасної системи управління компанією. Недооцінка ролі корпоративного управління призводить до неефективного використання матеріальних, інтелектуальних, організаційних, трудових і фінансових ресурсів компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи корпоративного управління досліджені зарубіжними та вітчизняними вченими, у роботах яких розглянуто формування і розвиток корпоративного управління, його нормативна регламентація та взаємодія учас-

ників корпоративних відносин. Проблемами корпоративного управління за кордоном займалися такі учені, як М. Альберт, Р. Аюф, І. Ансофф, С. Кліфф, Д. Кері, Д. Лайт, М. Мескон, Д. Паунд, У. Салмон, Ф. Хедоурі.

Особливий внесок у вітчизняну економічну науку в галузі корпоративного управління здійснено у роботах дослідників І. Бондар [1], Д. Баюри [1; 2], В. Гриньової [4], В. Євтушевського [5, 6], Т. Момот [8], М. Небави [11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значний світовий і вітчизняний досвід досліджень у сфері корпоративного управління, необхідно констатувати недостатній ступінь вивченості процесу формування сутності поняття «корпоративного управління». Окрім того, існуюча неоднозначність трактувань та підходів до предмету дослідження корпоративного управління порівняно з корпоративним менеджментом, а також неопрацьованість інструментарію, орієнтованого на впровадження нововведень в корпоративне управління, відсутність методично однакового та узгодженого інструментарію дослідження корпоративного управління формують новий вектор міждисциплінарних напрямків, присвячених даній проблематиці.

Постановка завдання. Завдання статті полягає у дослідженні основних сучасних теоретико-методологічних аспектів концептуальних підходів щодо визначення сутності корпоративного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій економіці в умовах інтеграційних та глобалізаційних тенденцій значимість корпоративного управління, яке обумовлене поділом повноважень володіння і управління в акціонерних товариствах, посилюється в міру укрупнення компаній і збільшення кількості різновекторних інтересів їх акціонерів. Висока якість корпоративного управління сприяє успішному розвитку та підвищенню інвестиційної привабливості компанії, дає додаткові гарантії акціонерам, партнерам, клієнтам і сприяє зміцненню системи внутрішнього контролю.

В Україні поява нового терміну «корпоративне управління» пов'язана з приватизаційними процесами. Основним змістом ринкової реформи 1990-х років було заміщення планової економічної системи, яка ґрунтувалася на державній власності, економікою, заснованою на засадах приватного підприємництва та ринкових методах господарювання. Однак радикальна трансформація прав власності в Україні не супроводжувалася створенням відповідних механізмів корпоративного управління. Серед основних недоліків розвитку системи корпоративного управління можна відзначити порушення прав зовнішніх, а також міноритарних акціонерів, низькі стандарти розкриття інформації про діяльність компаній, конфлікти між менеджерами і власниками корпорацій, відсутність механізмів розподілу прав власності на користь ефективних власників, можливість безконтрольного використання активів підприємства керівництвом у своїх особистих інтересах тощо.

Найважливішою складовою завдання процесу приватизації було прагнення підвищити ефективність діяльності тисяч державних підприємств. Це повинно було відбутися як за рахунок зміни систем управління, які використовують підприємницьку активність і кращу мотивацію, так і за рахунок приватних інвестицій, які ставали головним джерелом оновлення всього виробничого парку країни.

Для виконання цих завдань реформування організації виробництва та його технічної модернізації шляхом залучення інвестицій ключовим фактором для компаній стає фактор вдосконалення системи корпоративного управління, під яким розуміється система, за допомогою якої здійснюється управління корпорацією і контроль за її діяльністю, оптимальний розподіл прав і обов'язків між різними учасниками діяльності компанії для досягнення успішних результатів на всіх стадіях інвестиційного процесу.

Ця проблема є надзвичайно актуальною для української корпоративної системи, котра лише формується, тим більше, що стає все більш очевидною необхідність не тільки реформування відносин власності, але й усього комплексу методів управління. Варто зазначити, що потреба в удосконаленні корпоративного управління не є виключно українською проблемою або завданням країн з перехідною економікою: ці питання активно обговорюються і в розвинених країнах. У 1999 р. країнами – членами ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) були прийняті Принципи корпоративного управління, які стали відправною точкою для реформ корпоративного сектора та підвищення корпоративних стандартів [12].

Зазначені принципи були затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України [13] та включені Форумом фінансової стабільності у Список 12 глобальних стандартних показників фінансової стабільності.

Взагалі, поняття «корпоративне управління» з'явилося одночасно з виникненням такої форми ведення підприємницької діяльності, як корпорація. Корпоративна форма – надзвичайно затребувана правова конструкція при виборі організаційної форми ведення бізнесу. Її популярність може бути пояснена декількома причинами, серед яких важливе місце займає принцип відділення юридичної особи і майна корпорації від особи і майна його учасників.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі можна зустріти велику кількість визначень поняття «корпорація». Неоднозначне трактування поняття «корпорація», яке й на цей час є об'єктом подальшого вивчення та уточнення, певною мірою зумовлено відсутністю чіткого його тлумачення в українському законодавстві, а також певними особливостями економіко-правових систем країн англо-американського права (США, Англія) та континентальної Європи (Австрія, Швейцарія, Німеччина, Франція тощо). Так, наприклад, у зазначених країнах по-різному класифікуються юридичні особи.

Суперечливість регулювання цього питання в українському законодавстві чітко простежується у Господарському кодексі України. Так, згідно зі ст. 120 корпорація визначається як «догвірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації» [3]. Таке ж визначення корпорації наводиться і в Державному класифікаторі організаційно-правових форм господарювання України [10]. Тобто виходить, що корпорація являє собою особливий вид юридичної особи, котра іменується об'єднанням і відрізняється від господарських товариств. Проте у ст. 167 цього ж кодексу поняття корпоративних прав, яке є похідним від поняття корпорації, пов'язується з правами не тільки учасників корпорації в розумінні ст. 120, а й будь-якої господарської організації.

Тому пропонуємо поняття «корпорація» застосовувати у загальноприйнятому у світі розумінні цього явища як юридичної особи, створеної з метою акумуляції чи залучення значного капіталу.

У своїх працях Д. Розенберг наводить таке трактування поняття корпорації: «Корпорація – це організація, що поставила перед собою визначені цілі, діє для суспільного блага, має певні права, є юридичною особою, діє на постійній основі та несе відповідальність» [14, с. 105]. Досить ґрунтовними, зокрема у частині правових та організаційних аспектів життєдіяльності корпоративних структур, є дослідження С. Мочерного, О. Устенку, С. Чоботаря, які визначали поняття корпорації як найдосконалішу форму організації підприємств, що існує переважно у вигляді відкритого акціонерного

товариства, засновники якого формують акціонерний капітал шляхом об'єднання власних ресурсів через механізм випуску і продажу цінних паперів (передусім акцій), а співвласники несуть обмежену відповідальність [9, с. 108].

Можна виділити три основні традиції у розумінні корпорації.

По-перше, корпорація розуміється як стійке, згуртоване об'єднання людей у сфері економіки, політики, релігійній сфері та інших галузях людської діяльності, націлене на відстоювання або просування своїх специфічних інтересів.

По-друге, корпорація як форма організації підприємства, господарська одиниця особливого типу, конкретний суб'єкт економічних і політичних відносин.

По-третє, надфірмове утворення (оформлене організаційно як концерн, холдинг, група компаній, бізнес-альянс тощо), що концентрує права власності та контролю над діяльністю інших підприємств, що мають обмежену самостійність.

В економічному сенсі корпорація – це господарюючий суб'єкт, заснований на колективній власності фізичних та юридичних осіб, яка відокремлена від управління, здійснюваного централізовано спеціальним суб'єктом.

Однак сьогодні корпорації розглядаються більш широко – як бізнес-групи, тобто об'єднання декількох юридичних осіб (акціонерних товариств), що включають в себе фінансові, виробничо-торговельні та управлінські ланки та ін. Їхньою метою є розробка спільної політики і стратегії, інтеграції виробництва, об'єднання зусиль в області НДДКР, інвестицій, підвищення конкурентоспроможності, стабільний розвиток інтеграційних зв'язків.

Основні ознаки корпорацій, які відрізняють її від інших форм бізнесу, представлено на рисунку 1.

На даний час не існує уніфікованого підходу до визначення поняття «корпоративне управління», не існує й однозначного трактування цього поняття в будь-якому нормативно-правовому акті України.

Класичне визначення корпоративного управління Шлейфера та Вішни: «корпоративне

управління займається тим, у який спосіб особи, що надають фінансові ресурси корпораціям, забезпечують собі отримання доходу на свої інвестиції» [15] набуло ширшого значення у зв'язку зі зростанням числа «стейкхолдерів» – зацікавлених сторін: працівників підприємства, споживачів і т. ін.

Дослівний переклад словосполучення «corporate governance» з англійської мови на українську не відноситься до поняття «management», а має на увазі, що корпоративне управління – це система зв'язків між власниками компанії (акціонерами) і управлінським складом (менеджерами).

«Governance», на відміну від «management», – це основні принципи та правила системи влади в компанії, які зобов'язані дотримуватися всі органи управління, включаючи найвищий орган, який затверджує ці правила. Ключовими відносинами, які регламентує «governance», є відносини між позиціями власників та управлінців (менеджерів) з приводу розподілу повноважень і відповідальності між ними, а не між органом управління і підлеглим. «Governance» передбачає обов'язковий поділ влади, а не концентрацію всієї повноти влади у когось одного (власника або менеджера). «Governance» швидше унаочнюється окружністю, а менеджмент – трикутником з вершиною догори. Разом з тим поняття «корпоративне управління» (corporate governance) набагато ширше: воно означає взаємодію безлічі осіб і організацій, що мають відношення до найрізноманітніших аспектів функціонування фірми.

Під терміном «корпоративний менеджмент» (corporate management) мається на увазі професійно здійснюване керівництво діяльністю корпорації в ринкових умовах, спрямоване на досягнення цілей діяльності та отримання прибутку шляхом раціонального використання ресурсів.

Суттєві розбіжності наведених категорій згруповано у таблиці 1.

Відмінності спостерігаються також у домінуючих механізмах реалізації, способах фінансування, показниках оцінки результативності та інших, менш суттєвих характеристиках.

Проте в економічній літературі зустрічаються підходи, коли ототожнюють поняття «корпоративного управління» і «корпоративного менеджменту». Така позиція має місце, тому що, по-перше, вони поєднані спільним об'єктом дослідження – корпорацією. По-друге, кінцева мета теж однакова – ефективне та якісне управління компанією, і, врешті, корпоративне управління і корпоративний менеджмент – це система економічних відносин.

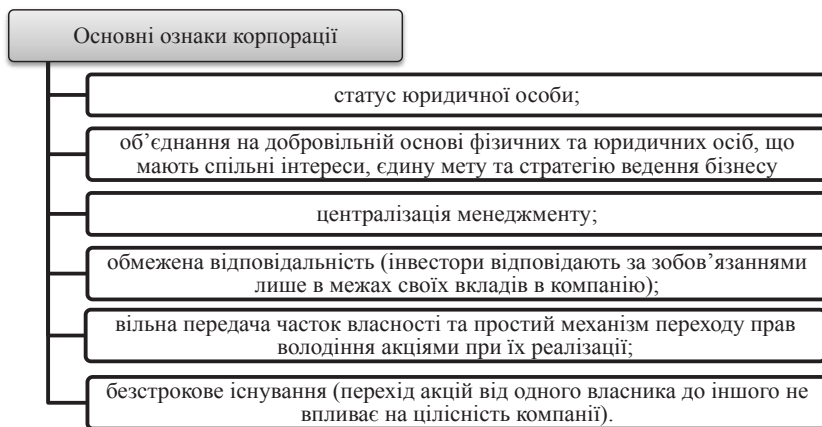

Рис. 1. Основні ознаки корпорації

Враховуючи поліморфність терміну «корпоративного управління», розкриття його змісту, ролі і значення в ринкових умовах різними дослідниками є неоднозначним. Причин тут багато. У першу чергу, це пов'язано з тим, що в Україні не існує чіткого визначення та нормативного закріплення поняття «корпорація» (а це основне поняття й об'єкт керуючого впливу в системі корпоративного управління), тому і дефініція «корпоративного управління» неоднозначна. По-друге, широке поширення поняття «корпорація» призвело до того, що нині цей термін застосовний до безлічі економічних явищ, а значить і поняття «корпоративне управління» є дефініцією, в яку вкладається різне смислове навантаження. Окрім

того, управління можна розглядати з різних точок зору. Так, одні учені та фахівці трактують поняття корпоративного управління крізь призму найхарактерніших рис, властивих тій

Рис. 2. Основні підходи до визначення поняття «корпоративне управління»

Таблиця 1

Основні суттєві відмінності корпоративного управління і корпоративного менеджменту

Характеристика	Корпоративне управління	Корпоративний менеджмент
Сфера відповідальності	вироблення стратегічного напрямку, механізмів реалізації та за контроль дій менеджерів	ефективна реалізація стратегічних рішень
Суб'єкти	акціонери, члени ради директорів, топ-менеджери, стейкхолдери	топ-менеджери, менеджери середньої ланки, наймані працівники
Спрямованість	зовнішнє середовище компанії	внутрішнє середовище організації
Основний інструмент досягнення поставлених цілей	довгострокова корпоративна стратегія	короткострокова корпоративна стратегія

Таблиця 2

Узагальнені підходи учених до визначення категорії «корпоративне управління»

Автор, джерело	Визначення поняття «корпоративне управління»
Д.О. Баюра [1, с. 62]	Система цілеспрямованого формування процесу діяльності акціонерного товариства (корпорації) та впливу між акціонерами і зацікавленими особами
В.А. Євтушевський [5, с. 10]	Процеси регулювання власником руху його корпоративних прав з метою отримання прибутку, управління корпоративним підприємством, відшкодування витрат через отримання частки майна при його ліквідації
Д.В. Задихайло [11, с. 23]	Сукупність юридичних, економічних, організаційних норм і правил, у межах яких функціонує корпорація (товариство) і на основі яких вибудовуються взаємини між усіма її учасниками
Т.В. Момот [8, с. 111]	Комплексна система внутрішніх і зовнішніх механізмів, що спрямована на оптимізацію структури корпоративних відносин для забезпечення гармонізації інтересів усіх суб'єктів корпоративних відносин і реалізації ефективного інвестиційного процесу в акціонерному товаристві дія максимізації його капіталізації
М.І. Небава [11, с.12]	Процеси регулювання власником руху його корпоративних прав із метою отримання прибутку, управління корпоративним підприємством, можливих спекулятивних операцій з корпоративними правами, відшкодування витрат через отримання частки майна при його ліквідації
Організація економічного співробітництва і розвитку [12]	Комплекс відносин між правлінням компанії (менеджментом, адміністрацією), її радою директорів (спостережною радою), акціонерами та іншими зацікавленими особами (стейкхолдерами). Корпоративне управління також визначає механізми, за допомогою яких формулюються цілі компанії, визначаються засоби для їх досягнення і контролю над її діяльністю
А. Шлейфер, Р. Вишні [15, с. 737]	Шляхи та способи, за допомогою яких інвестори гарантують отримання доходу на вкладений у корпорацію капітал

чи іншій моделі корпоративного управління. Зустрічаються в економічній літературі підходи, коли поняття корпоративного управління застосують лише для акціонерних структур, в яких розмежовано інтереси власників і функції менеджменту (табл. 2).

Таким чином, єдиного універсального визначення сутності корпоративного управління, яке можна було б рівнозначно застосувати для різних ситуацій, країн і правових систем, не існує, воно розглядається з позиції певних підходів. У цілому можна виділити три ключові підходи: як наука, як система, як процес (рис. 2).

Вважаємо найбільш доцільним розглядати корпоративне управління системно, розуміючи під цим поняттям насамперед систему взаємодії органів корпоративного правління, управління вартістю компанії та її сталим розвитком відповідно до прийнятих цілей для забезпечення найбільш вигідного перерозподілу сконцентрованих в корпорації ресурсів. Корпоративне управління, з точки зору автора, – це не тільки і не стільки організація діяльності ради директорів, система взаємин з акціонерами та дотримання їх прав. Це інтегрований підхід до побудови основ і механізмів, за допомогою яких здійснюється управління бізнесом, у тому числі питання стратегічного планування, управління ризиками, забезпечення відповідності діяльності компанії вимогам законодавства тощо, які б дозволили компанії успішно конкурувати на ринку, дотримуючись при цьому інтересів усіх зацікавлених сторін. Таким чином, корпоративне управління розглядається у широкому сенсі слова і відображає взаємодію безлічі суб'єктів економічних відносин з питань забезпечення ефективності діяльності компанії і захисту інтересів зацікавлених сторін (акціонерів, ради директорів, менеджерів, інвесторів, кредиторів, співробітників, постачальників, покупців, державних чиновників, місцевих органів влади; місцевого населення та ін.), а також довгострокову політику компанії у цій області.

На думку автора, визначення корпоративного управління повинно містити чотири найважливіших компоненти, які представлені на рисунку 3.

Рис. 3. Найважливіші компоненти корпоративного управління

Корпоративне управління – це взаємодія безлічі суб'єктів економічних відносин з питань

забезпечення ефективності діяльності компанії та захисту інтересів зацікавлених сторін, а також інтегрований підхід до управління бізнесом, спрямований на забезпечення його ефективності за умови дотримання інтересів зацікавлених сторін.

Корпоративне управління не обмежується виключно рамками акціонерних товариств та існує також у корпораціях, створених в іншій організаційній формі; істотною умовою є наявність ієрархічної управлінської структури і зв'язків у групі юридичних осіб.

Висновки. Поняття «корпоративне управління» в сучасній науці, як правило, визначене неточно, охоплює величезну кількість різних економічних явищ, і найкраще його можна визначити як певну множину процесів, які впливають на те, як відбувається розвиток всередині корпорації, що знаходиться під управлінням або контролем відповідальних осіб.

Узагальнюючи різні трактування досліджуваного нами поняття, можна зробити висновок, що корпоративне управління варто розглядати у трьох аспектах, що не суперечать один одному, а доповнюють:

- як науку (самостійну область знань);
- як організаційну модель, яка, з одного боку, повинна бути регулятором взаємовідносин між суб'єктами корпоративних відносин: менеджерами та власниками компаній, з іншого – координувати цілі різних зацікавлених сторін, спрямовувати їх у єдине русло, при цьому забезпечувати ефективне функціонування корпорації;
- як систему або процес, за допомогою якого управляється і контролюється діяльність корпорацій, підзвітних акціонерам.

Отже, корпоративне управління – це сукупність механізмів, що забезпечують ефективну взаємодію менеджменту, акціонерів, працівників корпорації, ради директорів та інших зацікавлених осіб, спрямованих на досягнення узгодженості інтересів усіх його учасників з метою забезпечення ефективної діяльності компанії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баюра Д.О. Генезис та умови розвитку системи корпоративного управління / Д.О. Баюра // Соціально-економічні парадигми сучасного гуманізму : [колективна монографія за ред. І.К. Бондар]. – К. : Видавничий дім «Корпорація», 2007. – 284 с.
2. Баюра Д. Корпоративне управління як об'єкт наукового дослідження / Д. Баюра // Наукове видання. Вісник Київського національного університету. Економіка / за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Вид-во КНУ, 2008. – Вип. 99-100. – 120 с.
3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, № 19-20. – № 21-22. – Ст. 120.
4. Гриньова В.М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В.М. Гриньова, О.Є. Попов. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2003. – 324 с.

5. Євтушевський В.А. Основи корпоративного управління : навч. посіб. для студ. екон. спец. / В.А. Євтушевський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : «Знання-Прес», 2002. – 317 с.
6. Євтушевський В.А. Стратегія корпоративного управління : моногр. / В.А. Євтушевський, К.В. Ковальська, Н.В. Бутенко. – К. : Знання, 2007. – 287 с. – Бібліогр.: с. 281-287.
7. Ігнат'єва І.А. Корпоративне управління [текст] : підручник / Ігнат'єва І.А., О.І. Гарафонова. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 600 с.
8. Момот Т.В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження : монографія / Т.В. Момот. – Харків: ХНАМГ, 2006. - 380 с.
9. Мочерний С.В. Основи підприємницької діяльності / С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С.І. Чеботар. – К.: Академія, 2001. – 280 с.
10. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів (ДК 002:2004, розд. 3 з наст. змінами від 28. 05. 2004 р. № 97.
11. Небава М.І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання / М.І. Небава. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 295 с.
12. Принципи корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)», схвалені міністрами країн ОЕСР у 1999 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/ oecd_cg_2004_ua.pdf.
13. Рішення «Принципи корпоративного управління України» № 242 від 03.03.2003 / Державна комісія із цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata3/ukr3055/index.htm>.
14. Розенберг Д.М. Бизнес и менеджмент. Терминологический словарь / Д.М. Розенберг. – М. : ИНФРА – М., 1997. – 105 с.
15. Shleifer, A. and Vishny, R.W. (1997), A Survey of Corporate Governance. The Journal of Finance, 52: 737-783.